

Chet tilini o'qitishda talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari

Zayniyeva Nasiba Baxtiyarovna

Samarqand davlat chet tillar instituti

mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi biz chet tilni o'qitishda oliy ta'lim muassasalarining axborot kompetentligini rivojlantirish, uning ahamiyati, afzalliklari va ba'zi kamchiliklari xususida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: chet tili, axborot kompetentligi, texnologiyalar, ma'lumotlarni saralash

Chet tilni o'qitishda "talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirish, o'quvchilarga nafaqat tilni o'rganishni, balki axborot texnologiyalari va resurslarini samarali tarzda ishlatish, ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish va taqdim etish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishni anglatadi. Bu jarayon talabalarga zamonaviy texnologiyalarni, onlayn platformalarni va boshqa resurslarni chet tilini o'rganishda faol foydalanishga o'rgatadi.

Axborot kompetentligini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat" [1; 3]:

1. Texnologiyalarni qo'llash:

- Talabalarga "chet tilida interaktiv materiallar, onlayn kurslar, mobil ilovalar va boshqa raqamli resurslardan foydalanishni o'rgatish. Masalan, onlayn lug'atlar, video materiallar, podcastlar va texnologiyalar orqali til o'rganishni qo'llab-quvvatlash.

2. Axborot manbalarini tahlil qilish:

- Talabalar chet tilida turli axborot manbalarini topib, ulardan samarali foydalanishni, matnlarni tahlil qilishni va o'z fikrlarini izohlay olishni o'rganishlari kerak.

3. Onlayn muloqot va hamkorlik:

- Onlayn forumlar, guruhlar, va tarmoqlar orqali chet tilida muloqot qilish va hamkorlikda ishlash. Talabalar internetda ma'lumotlarni baham ko'rish, fikr almashish va o'zaro tajriba o'rganish orqali axborot kompetentliklarini rivojlantiradilar.

4. Yozuvlar va taqdimotlar yaratish:

- Talabalar chet tilida onlayn taqdimotlar, bloglar, video va audio yozuvlar tayyorlashni o'rganishlari mumkin. Bu ularning yozma va og'zaki nutqini yaxshilashga yordam beradi, shu bilan birga axborotlarni raqamli shaklda yaratish va tarqatish ko'nikmalarini oshiradi.

5. Tanqidiy fikrlash va qarorlar qabul qilish" [2; 2]:

- Talabalar "axborotlarni tahlil qilish, faktlarni aniqlash va shubhalarni ko'rsatish, ma'lumotlarni to'g'ri manbadan olishga o'rgatish. Bu, ularni yolg'on va noto'g'ri axborotlardan himoya qilishga yordam beradi.

Axborot kompetentligini rivojlantirishning quyidagi foydali jihatlari mavjud:

- Til o'rganish samaradorligini oshiradi: Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish talabalarning til o'rganish jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qiladi" [3; 6].
- Zamonaviy texnologiyalarni qo'llashni o'rgatadi: "Talabalar zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va ulardan ta'limda qanday foydalanish mumkinligini tushunadilar.
- Mustaqil o'rganish ko'nikmalarini oshiradi: Talabalar axborot manbalarini mustaqil ravishda izlash, o'rganish va tahlil qilishni o'rganadilar.
- Kreativlikni rivojlantiradi: Turli multimedia vositalari yordamida talabalar o'z g'oyalarini kreativ tarzda ifodalashni o'rganadilar.
- Onlayn resurslardan foydalanish: Duolingo, Memrise, Quizlet kabi chet tilini o'rganish ilovalari orqali talabalar interaktiv tarzda darslarga qatnashadilar.
- Xalqaro onlayn platformalarda muloqot: Talabalar chet tili guruhleri yoki forumlar orqali til o'rganishda, o'zaro fikr almashish va fikrlar bildirishda ishtirok etadilar.

- Bloglar yoki forumlar yaratish: Talabalar o'z fikrlarini va o'rganilgan materiallarni blog yoki forumda yozib, o'qituvchilar va boshqa talabalar bilan baham ko'radilar.

Shu tarzda, chet tilini o'rgatishda axborot kompetentligini rivojlantirish o'quvchilarning tilni nafaqat an'anaviy usullar bilan, balki zamonaviy texnologiyalar yordamida o'rganishlariga yordam beradi, ularni o'z-o'zini ta'lim olishga va tanqidiy fikrlashga rag'batlantiradi" [3; 1].

Chet tilni o'qitishda "talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv (individualized approach) — bu o'quv jarayonida har bir talabaga uning o'ziga xos ehtiyojlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va o'rganish uslublarini inobatga olgan holda ta'lim berish metodikasidir. Ushbu yondoshuv, talabalar o'quv jarayonida faol ishtirok etib, o'zlarining axborot texnologiyalari va raqamli resurslarni qanday ishlatishni o'zlari tanlashi uchun imkon yaratadi. Bu jarayonni shaxsiylashtirish talabani o'z-o'zini boshqarish, mustaqil o'rganish va texnologiyalardan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat" [5; 6]:

1. "O'quvchining ehtiyojlarini va qiziqishlarini inobatga olish:

- Har bir talaba o'zining individual ehtiyojlari va qiziqishlari bilan ta'lim jarayoniga qo'shiladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvda, talabalar chet tilini o'rganishda o'zlarining eng qulay va samarali metodlarini tanlashlari mumkin. Masalan, ba'zi talabalar vizual materiallardan, ba'zilari esa interaktiv onlayn platformalardan ko'proq foydalanishni afzal ko'rishadi.

2. O'rganish uslublarini moslashtirish:

- Talabalar o'zlarining o'rganish uslublariga qarab, texnologiyalarni va resurslarni tanlaydilar. Masalan, vizual, eshitish, kinestetik yoki boshqa o'rganish usublari asosida resurslar ishlab chiqiladi.

3. Mustaqil o'rganish va o'z-o'zini boshqarishni qo'llab-quvvatlash:

- Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvda talabalar o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Ular axborotlarni mustaqil ravishda izlash, tahlil qilish va o'zlarining bilimlarini amaliyotga tadbiq etish ko'nikmalarini o'rganadilar.

4. Tahlil va aks sado olish:

- Har bir talabaga o'z o'qish jarayonida qanday yutuqlar va qiyinchiliklar bo'layotganini tahlil qilishga imkon beriladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvda talaba o'zining muvaffaqiyatlari va kamchiliklarini aniqlab, ularga mos ravishda dars jarayonini tashkil etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

5. Darslarni shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirish:

- Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda, o'qituvchi har bir talabaning bilim darajasiga mos keladigan materiallar va faoliyatlarni tanlaydi. Bu o'quvchilarning chet tili va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini oshiradi" [4; 3].

Chet tilni o'qitishda axborot kompetentligini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvning afzalliklari:

1. Motivatsiyani oshiradi:

- "Talabalar o'zlari uchun qiziqarli va dolzarb materiallarni tanlashlari, o'zlariga qulay o'rganish uslublarini qo'llashlari orqali o'qish jarayoniga bo'lgan qiziqishlari va motivatsiyalari oshadi.

2. Mustaqil o'rganish qobiliyatini rivojlantiradi:

- Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv talabalarga o'z bilimlarini mustaqil ravishda to'plash, tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilishda yordam beradi.

3. Yuqori natijalarga erishishga yordam beradi:

- Talabalar o'z ehtiyojlariga moslashgan materiallar bilan ishlagani uchun, ular samarali o'rganish jarayonida yuqori natijalarga erishadilar.

4. Texnologiyalarni qo'llashda yuqori darajaga erishiladi:

- Talabalar axborot texnologiyalari va resurslarini o'z ehtiyojlariga qarab ishlatishni o'rganadilar, bu esa ularga zamonaviy chet tilini o'rganish vositalarini samarali ishlatishga imkon yaratadi.

- Shaxsga yoʻnaltirilgan oʻquv rejalari: Talabalar uchun interaktiv dars materiallari (masalan, video va audio materiallar, onlayn oʻyinlar) tayyorlash, ularni talabalarning oʻz oʻrganish uslublariga moslashtirish.
- Onlayn platformalardan foydalanish: Talabalar oʻzlarining mustaqil oʻrganishlarini rivojlantirish uchun Duolingo, Babbel, Memrise kabi chet tili oʻrganish ilovalaridan foydalanadilar.
- Shaxsiylashtirilgan baholash: Talabalarga shaxsiylashtirilgan testlar, vazifalar va baholash tizimlari orqali oʻz bilim darajalarini aniqlash va rivojlantirish imkoniyati beriladi.

Shaxsga yoʻnaltirilgan yondoshuv orqali talabalar nafaqat chet tilini oʻrganishda, balki axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni oʻrganish orqali oʻzining shaxsiy rivojlanishiga erishadilar” [5; 2].

Shaxsga yoʻnaltirilgan yondoshuv (individualized approach) “ta’lim jarayonida har bir talabaning oʻziga xos ehtiyojlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va oʻrganish uslublarini inobatga olishga asoslangan pedagogik usuldir. Ushbu yondoshuvning oʻziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Talabaning individual ehtiyojlarini inobatga olish

- Shaxsga yoʻnaltirilgan yondoshuvda har bir talaba alohida koʻrib chiqiladi. Ularning bilim darajasi, qiziqishlari, oʻrganish tezligi, kuchli va zaif tomonlari tahlil qilinadi va bu ma’lumotlar asosida ta’lim jarayoni shaxsiylashtiriladi. Oʻquvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan darslar va faoliyatlar tashkil etiladi.

2. Oʻrganish uslubining moslashtirilishi

- Har bir talabada oʻrganishning oʻziga xos uslubi boʻladi (vizual, eshitish, kinestetik va h.k.). Shaxsga yoʻnaltirilgan yondoshuvda talabalar oʻzlariga qulay boʻlgan oʻrganish uslublari asosida darsga jalb qilinadi. Masalan, ba’zi talabalar video va diagrammalar orqali oʻrganishdan foyda koʻrsa, boshqalari matn va eshitish materiallari bilan ishlashdan koʻproq natija oladilar” [5; 3].

3. Mustaqil oʻrganish va oʻz-oʻzini boshqarishning rivojlanishi

- “Shaxsga yo‘naltirilgan yondoshuvda talabalar mustaqil o‘rganishga rag‘batlantiriladi. Ular o‘z o‘rganish jarayonini nazorat qilishni, o‘rganish maqsadlariga erishish uchun kerakli resurslarni topishni va o‘z bilimlarini tahlil qilishni o‘rganadilar. Bu talabalarni o‘z-o‘zini boshqarish va mustaqil o‘rganishga tayyorlaydi.

4. Shaxsiylashtirilgan ta’lim materiallari va faoliyatlar

- Ta’lim jarayonida talabalar uchun shaxsiylashtirilgan materiallar tayyorlanadi. Bu materiallar ularning qiziqishlari, bilim darajasi va o‘rganish uslubiga mos bo‘ladi. Masalan, ilg‘or talabalar uchun murakkabroq materiallar va masalalar, yangi boshlovchilar uchun esa oddiy va tushunarli materiallar tayyorlanadi.

5. O‘zgaruvchan va moslashuvchan ta’lim jarayoni” [1; 5]

- Shaxsga yo‘naltirilgan yondoshuvda “ta’lim jarayoni doimiy ravishda talabalar ehtiyojlariga moslashtiriladi. Agar biror talaba muayyan mavzuni qiyinlashtirayotgan bo‘lsa, o‘qituvchi ushbu talaba uchun o‘quv jarayonini o‘zgartirishi yoki takomillashtirishi mumkin. Shuningdek, o‘quvchilar tez rivojlanayotgan bo‘lsa, ularga yanada murakkab materiallar taqdim etiladi.

6. Motivatsiyani oshirish

- Shaxsga yo‘naltirilgan yondoshuvda talabalar o‘zlariga mos darslar va faoliyatlarda ishtirok etadilar, bu esa ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini va motivatsiyasini oshiradi. O‘quvchilar o‘zlari tanlagan mavzular va metodlar yordamida ko‘proq o‘rganishga tayyor bo‘ladilar.

7. Shaxsiy yondoshuvda baholash va “feedback”

- Baholash shaxsiy yondoshuvda talabalar uchun individual tarzda amalga oshiriladi. Har bir talaba o‘ziga xos ravishda baholanadi, va bu baholashda faqatgina umumiy me‘yorlarga asoslanish emas, balki talabaning o‘ziga xos ehtiyojlari va ko‘nikmalariga ham e‘tibor beriladi. O‘quvchilarga muntazam ravishda shaxsiy feedback beriladi, bu esa ularning o‘rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

8. Interaktiv va hamkorlikda o‘rganish imkoniyatlari

- Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvda talabalar bir-biri bilan hamkorlik qilishlari, o'zaro fikr almashishlari uchun imkoniyatlarga ega bo'ladilar. Ular o'zlarining o'rganish jarayonida bir-biriga yordam berishadi va guruhda ishlashni o'rganadilar. Bu yondoshuv ko'pincha kichik guruhlar shaklida, shaxsiy ehtiyojlarga mos tarzda tashkil etiladi" [6; 2].

9. O'qituvchi roli

- "Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yordamchi va yo'naltiruvchi sifatida ishlaydi. O'qituvchi har bir talabaga individual yondashadi, ular bilan doimiy aloqada bo'lib, talabalar o'rganish jarayonini qanday yaxshilashni muhokama qiladi va ularga motivatsiya beradi.

10. O'qishning shaxsiylashtirilgan tezligi

- Talabalar o'z o'rganish tezliklarini mustaqil ravishda belgilashlari mumkin. Ba'zi talabalar tezroq o'rganishni xohlasalar, boshqalari esa biror mavzuni chuqurroq tushunishga intilishlari mumkin.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida har bir talaba o'z tezligi va qulayligini inobatga olib, o'rganishda muvaffaqiyatga erishishi uchun sharoit yaratiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvning o'ziga xos xususiyatlari talabalarni ta'lim jarayonida yanada faol, mustaqil va motivatsiyalangan qilishga yordam beradi. Bu yondoshuv nafaqat individual ehtiyojlarni inobatga oladi, balki talabalar o'zlarining o'rganish uslubini tanlash va o'z bilimlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lishadi" [4; 5].

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv (individualized approach) "ta'lim jarayonida har bir talabani uning ehtiyojlari, imkoniyatlari va qiziqishlariga mos tarzda o'rgatishga yo'naltirilgan. Bu yondoshuvning o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklari mavjud. Afzalliklari quyidagilardir:

1. Talabaning motivatsiyasini oshiradi:

- Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv talabalarni o'z ehtiyojlariga mos materiallar va metodlar bilan ta'minlab, ularda o'rganishga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Talabalar

o'zlariga qiziqarli va foydali bo'lgan materiallar bilan ishlashadi, bu esa ularning motivatsiyasini kuchaytiradi.

2. Individual ehtiyojlarni inobatga olish:

- Har bir talabaning o'ziga xos qobiliyatlari, bilim darajasi, o'rganish uslubi va tezligi hisobga olinadi. Bu yondoshuv orqali talaba o'zining shaxsiy ehtiyojlariga mos tarzda ta'lim oladi, bu esa uning o'rganish samaradorligini oshiradi.

3. Mustaqil o'rganishni rivojlantiradi:

- Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv talabalarni mustaqil fikrlashga va o'z-o'zini boshqarishga o'rgatadi. Talabalar o'zlarining o'rganish jarayonini nazorat qilish va o'z bilimini boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

4. O'rganishning shaxsiylashtirilgan tezligi:

- Har bir talaba o'z o'rganish tezligini belgilashi mumkin. Ba'zi talabalar tezroq o'rganishni xohlasalar, boshqalari esa biror mavzuni chuqurroq tushunishga intilishlari mumkin. Bu jarayon talabalar uchun qulay va samarali bo'ladi" [6; 4].

5. O'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishga qiziqishini oshiradi:

- "Talabalar o'ziga mos dars materiallari va faoliyatlar yordamida o'z bilimlarini oshirishga, yangi narsalarni o'rganishga qiziqishadi.

6. Hamkorlik va guruh ishini qo'llab-quvvatlash:

- Talabalar shaxsiy ehtiyojlariga mos tarzda guruh ishlari va hamkorlikda o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu o'z navbatida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

7. O'quvchi va o'qituvchi o'rtasida yaqin aloqani ta'minlaydi:

- Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvda o'qituvchi har bir talaba bilan individual ishlaydi, bu esa talabalar va o'qituvchilar o'rtasida kuchli aloqa va ishonch hosil qilishga yordam beradi. Kamchiliklari quyidagilardir:

1. O'qituvchining vaqt va resursga talabining ko'pligi:

- Har bir talabaga individual yondashish o'qituvchidan ko'proq vaqt va resurslarni talab qiladi. O'qituvchi har bir talabani o'rganish ehtiyojlariga qarab shaxsiylashtirilgan

materiallar tayyorlash va yordam berish zarurati tufayli, bu jarayonni amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

2. Tengsizlik:

- Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvda ba'zi talabalar tezroq rivojlanib, murakkab materiallarni o'rganishadi, boshqalari esa sekin o'rganishadi. Bu o'z navbatida sinfda tengsizlikka olib kelishi mumkin. Agar o'qituvchi barcha talabalar uchun to'g'ri yondashuvni topa olmasa, ayrimlar o'z imkoniyatlarini maksimal darajada ishlata olmaydilar" [3; 5].

3. Dars materiallarini tayyorlashda murakkablik:

- "Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv uchun dars materiallarini shaxsiylashtirish va ular uchun individual resurslar tayyorlash vaqt va mehnat talab qiladi. Bu ba'zan o'qituvchining ishlash samaradorligini pasaytirishi mumkin.

4. Talabalar o'rtasida noroziliklar yuzaga kelishi mumkin:

- Ba'zi talabalar individual yondoshuvni qiyin deb hisoblashlari yoki guruh ishlari va umumiy faoliyatlardan chetda qolishlarini his qilishlari mumkin. Bu o'z navbatida ijtimoiy yakkalanishga olib kelishi mumkin.

5. Barcha talabalar uchun individual yondashuvni ta'minlash qiyin:

- Katta sinflarda barcha talabalar uchun individual yondoshuvni amalga oshirish juda qiyin. Har bir talabani shaxsiy ehtiyojlariga mos ravishda o'rgatish uchun o'qituvchi katta e'tibor va resurslar sarflashi kerak.

6. O'qituvchining tayyorgarlik darajasi:

- Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchidan yuqori pedagogik va metodik tayyorgarlik talab etiladi. O'qituvchi talabalar ehtiyojlarini to'g'ri aniqlay olish va ularni samarali qo'llab-quvvatlash uchun zarur ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak" [7; 4].

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv talabalarning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularning o'rganish samaradorligini oshiradi. Biroq, bu usulni joriy etishda

o'qituvchidan ko'proq vaqt, resurs va o'zaro moslashuv talab etiladi. Kamchiliklaridan qochish uchun o'qituvchi samarali reja va texnikalar ishlab chiqishi kerak.

REFERENCES

1. Aspy, D.N. & Roebuck, F.N. (1969). Our research and our findings. In *Rogers, C.R. Freedom to learn: a view of what education might become* (pp. 199-217). Columbus, OH, Charles E. Merrill.
2. Aspy, D.N. & Roebuck, F.N. (1975). *Client Centered Therapy in the Educational Process*. Paper presented at the proceedings of the European Conference on Client Centered Therapy. Wurtzburg, Germany: Univ. of Wurtzburg Press.
3. Rogers C.R. (1955). Persons or Science? A Philosophical Question. *The American Psychologist*, 10 (7), 267-278.
4. Rogers, C.R. (1961). *On becoming a person*. Boston: Houghton Mifflin.
5. Rogers C.R. (1965) Psychology and Teacher Training. In *Gowan D.B. and Richardson C. (Eds.), Five Fields and Teacher Education*. Ithaca, NY: Project One Publications, Cornell University.
6. Rogers, C.R. (1967) The Interpersonal Relationship in the Facilitation of Learning. In *Leeper, T. (Ed.) Humanizing Education: The Person in the Process*. National Education Association, Association for Supervision and Curriculum Development, 1-18.
7. Rogers, C.R. (1969). *Freedom to Learn: A view of what education might become*. Columbus, OH: Charles Merrill.
8. Rogers C.R. (1971) Forget You Are a Teacher: Carl Rogers Tells Why. *Instructor*, August/September.
9. Valeeva, R.A. (2011). Humanization as a paradigm of higher education. In *Professional education: theory and practice of innovation* (pp. 31-32). Kazan: Publisher "Printing Service-XXI Century".